

# АНАЛИ

## ПРАВНОГ ФАКУЛТЕТА У БЕОГРАДУ

ТРОМЕСЕЧНИ ЧАСОПИС ЗА ПРАВНЕ И ДРУШТВЕНЕ НАУКЕ

Година VII

Јануар—Март 1959

Број 1

### НАУЧНО ДЕЛО БОРЉА ТАСИЋА\*

I. Научно дело Борђа Тасића не може се одвојити од основних црта његова карактера — у свом делу, он се огледа као човек, потпуно. Битна црта Борђа Тасића, коју никад неће заборавити његови бројни пријатељи, била је велика љубав према човеку. Отуд је неизбежно произлазила вера у човека, у његову племенитост, у његов напредак, а из ове вере — велика активност Борђа Тасића, спремност на жртве сваке врсте да се допринесе напретку човечанства — спремност да се жртвује и живот, као што је то и било. „Морални императив — каже Тасић у једном свом чланку на талијанском језику — не треба да се претвори у чист разум — стран животу — нити културу треба схватити као сопствени циљ, јер основ свих вредности треба да остане човек као рационално биће, човек свестан овог достојанства и своје ограничености, човек који себи поставља проблеме својих односа с другим људима, везаним с њим органским путем, као и проблеме своје крајње судбине у вациони, човек који се налази на путу вечитог развоја и усавршавања, надахнут пламеном вером у напредак“. И даље: „У стварности човек се налази у стању непрекидне активности, тежећи идеалу моралног савршенства и истине, пошто ништа савршено и довршено није дато, него све мора бити освојено. Живот је нешто дато и задато у исто време“.

У овим речима је сажет цео морални и друштвени став Борђа Тасића човека у најпунијем и најплеменитијем значењу те речи: тежња за напретком и савршенством и непрекидна активност у том циљу, живот схваћен као задатак који има смисла у систему целе васељене, а пре свега у људском друштву, јер, „у крајњој анализи, каже даље Тасић, човек никад не постоји сам нити за самог себе“.

Оваква основа карактера Борђа Тасића одредила је и његов научни пут и прожела цело његово дело. Тасић је пошао од опште филозофије, да би се, преко правне филозофије и социологије права, при крају свог богатог живота, заинтересовао за општу социологију. Без солидне филозофске подлоге није могућан никакав озбиљан рад на друштвеним наукама, и Тасић је тога био свестан. Обрађујући основне проблеме права он је, међутим, такође јасно сазнао да се суштина права не може схватити ако се оно не повеже за друштво, ако се не схвати као оруђе друштва, и то конкретнот,

\*) Предавање на свечаној академији поводом петнаестогодишњице смрти професора Борђа Тасића која је одржана 30 децембра 1958 на Правном факултету.

историског друштва за које је стварао, а не неког друштва уопште. Ово је, пак, нужно захтевало да се позабави социологијом права. Ушавши дубоко у ову, Тасић је, логично, отишао до опште социологије и до интереса за наш конкретни друштвени живот, за наше друштво и његове нерешене проблеме. Овде су његово човекољубље и нагон ка активности избили, најзад, на широко поље, на коме су се могли до краја манифестовати. Отуд Тасићев интерес за социологију није остао само теориски — он је пришао практичном организовању емпириских истраживања наше друштвене стварности, пре свега нашег села, и буђењу интереса за такав рад у ширим слојевима наших научних радника.

Све ово је Тасића одвело до симпатија за напредне политичке снаге нашег друштва, које су се већ уочи рата јасно оцртавале. Тасић је био на страни тих снага — као истински демократа и човекољубац, он и није могао поступити друкчије. То му је донело и страшну, мученичку смрт, која је неизбрисиво потврдила његово човекољубље и спремност на жртву.

Тасић је био једна од најумнијих глава које смо имали у области друштвених наука и једна од најсуптилнијих памети, теоретичар заиста великог калибра, којим би се могле поносити и далеко развијеније науке од наше. Али управо његова велика љубав за човека довела је до тога да овај изразити теоретичар показује толико дирљивог интереса за свакодневан практичан и стрпљив рад на свим пољима друштвене активности, а исто тако и за подробно емпириско испитивање наизглед најтривијалнијих појединости нашег друштвеног живота. Тако је Тасић с огромном љубави и интересом учествовао у екипама које су испитивале наше село и на делу везивао теорију с праксом.

II. Свој кратак живот — једва више од педесет година — Тасић није могао да у потпуности искористи за научни рад. Два рата, један на почетку његове делатности, други на њеном крају, спречила су га да да своју пуну меру и у оквиру остављеног му времена за живот. Његово радно доба се своди, уствари, на округлих двадесет година — од 1920, кад је докторирао, до 1941, кад је наступила пропаст старе Југославије. Током тих двадесет година Тасић је, међутим, урадио опромно много — у области филозофије и социологије права више но ико пре и после њега у Србији, а у многим другим областима, и, пре свега, у социологији, такође веома много. За то време он је стекао велик углед у иностранству, учествовао на многим светским филозофским, правнофилозофским и социолошким конгресима, постао сарадник најугледнијих светских часописа из своје области, држао предавања на страним универзитетима и на Хашкој академији за међународно право — једном речи, ушао у ред најистакнутијих научника у свету из своје области. Најзад, он је непрекидно и пожртвовано радио како на Факултету, где је уживао опште признање и љубав својих студената и

колега, тако и у научним друштвима, у јавној делатности и на свим друштвеним пословима где је његов дар био потребан. Један од најомиљенијих предавача код нас свога доба, један од најбољих говорника, човек неисцрпне енергије, која је свуд око себе покретала и друге на рад, Тасић је једна од најлепших и најплеменитијих фигура своје средине. Једна од његових значајних делатности била је и рад у оквиру Друштва за социологију и друштвене науке, чији је оснивач био и којим је руководио до краја.

Као научника, Тасића карактерише пре свега огромно богатство мисли и велика оригиналност. Ово богатство мисли било је толико да се он просто није могао отимати њихову навирању — његова дела су стога сва крцата оригиналним мислима, чак и најситнија — најобичнији прикази и белешке његове често у том погледу вреде више од целих монографија других писаца. Услед таквог преобиља, јасно је да те мисли нису могле бити до краја развијене, престижући увек једна другу, нити потпуно систематизоване. Отуд сва његова дела носе карактер једног великог торза, па је такво и његово дело у целини. Кадгод је писао или говорио, Тасић се морао бранити од опасности падања у дигресије, куда га је вукло богатство мисли, остављајући да те мисли развије касније, другом приликом. Зато његово дело богати сваког ко му се приближи. Али, баш с обзиром на извешан карактер недовршености, оно је и тешко — његово савлађивање и пуно уживање у његовим вредностима захтева напор удубљивања, повезивања и систематизовања, слично као што висока планина захтева напор од оног ко хоће да ужива у видуку с њена врха.

Тасић као да је осећао краткоћу времена за рад које му је сурова судбина одредила, па се грозничаво журио да каже што више бар за оне који га могу схватити. Стога његово дело нема ону елеганцију и довршеност, раскошну развијеност блиставих подробности и опширност, строгу систематичност и прецизну конструктивност, какву имају често дела неких наших научника из исте области. Тасић је за собом остављао торза, али торза која се грче од пуноће мисли и пуше топлином живог ткива које је он откидао од себе у заносу стваралаштва. Она су аутентично сведочанство колико је његов живот био уткан у проблеме с којима је живео, како је то уствари био живот идеја, како је он горео и сагорео с њима. Мало је дела у науци из којих бије тако топла и тако људска љубав према животу, човеку и идејама, у којима се осећа како писац до краја живи са својим убеђењима, како живи мислећи.

Тако страшно занет радом, Тасић је једино и могао оставити дело задивљујуће и по обиму и по вредности. Тасић је објавио четири посебне књиге — *Оправдање државе*, своју докторску расправу (која ипак није обављена у целини), *Одговорност државе по принципу једнакости терета*, *Увод у правне науке* и, на француском, своја хашка предавања *Conscience juridique internationale*. Но, његов *Увод у правне науке* је имао три издања, а свако издање претставља скоро

посебно дело, толико се једно разликује од другог. Сем тога, пред смрт је Тасић озбиљно радио на три већа дела: једно, о држави; друго, у тумачењу закона, и треће, посвећено уводу у социологију. Он није дао већи број посебних дела на широј основи управо зато што се тек био почео ближити оном ступњу развоја кад се дају систематска дела после бурног рађања све нових и нових идеја. Јер у овом погледу постоје два изразито различита типа научника. Једни, који имају мало, строго систематизованих идеја — такви већ у раној младости дају систематска дела, која више не могу превазићи. Може се колико хоће читати необично плодан писац Келзен, и необично велики, несумњиво, али се неће наћи ништа битно ново, што већ није садржано у његовој књизи *Hauptprobleme* коју је објавио у тридесетој години. Други је онај тип коме је припадао Тасић: код њих сваки нов потез пера такође рађа нове идеје које често није лако ускладити с ранијим њиховим идејама — свако њихово ново дело богато је непоновљивом садржином. Код таквог типа научника треба дуг живот да се, најзад, једном смањи интензитет рађања нових идеја и да се оне полако сталожу, систематизују, среде у велико систематско дело. Такав је велики правник био, на пример, Јеринг, који је такође оставио само величанствена торза, али тако величанствена да га многи и данас, с пуно разлога, сматрају највећим правником модерног доба. Зато је утолико већа штета што Тасић није довољно поживео да би дао велика систематска дела. Ко зна, на пример, ванредно богатство и оригиналност његових идеја о тумачењу права, тај, и поред веома знатних радова које је он из ове области успео да изда, не може да не жали што није стигао да напише систематско дело о томе, јер би то био значајан допринос и за светску науку.

Али, можда су од Тасићевих књига још важнији његови многобројни чланци, којих има око две стотине, и од којих су многи читаве мале монографије. У њима је Тасић низ проблема обрадио на продубљен начин, показујући у потпуности сав свој смисао за откривање и најсуптилнијих веза међу појавама, за продирање у сву комплексност друштвених појава, за тражење њихове последње суштине. У систематским делима Тасић је морао да се уздржава од одлажења у раскошну свестраност при истраживању појединачних проблема, јер му је широк обим теме то онемогућавао (једини је изузетак дело о одговорности државе), док је у чланцима, обрађујући један проблем, и кад је имао довољно простора, могао ићи даље у том правцу и давати сјајне резултате. Па ипак, и ту је остајало много недореченог, само наговештеност, обећаног за други пут. Јер, богатство Тасићеве мисли било је заиста неисцрпно.

III. Како и сам каже у предговору свом *Проблеми оправдања државе*, Тасић се као правник развијао идући од правничког ка социолошком методу. Већ у време кад је писао своју докторску расправу Тасић је био свестан да се питање државе и права може потпуно обухватити само социолошким методом, и сам је себи поставио

задатак да се у каснијим радовима много више послужи њиме, пошто се у првом раду служио највише правничким методом, односно правничким конструкцијама. Уствари, Тасић се у овом делу нарочито служио и филозофским методом.

Главна питање које га је овде занимало јесте какав циљ треба да оствари држава у друштву, циљ рационалистички схваћен, као „рационализирање стварности“, како сам Тасић каже. Ово захтева да се зна шта стварно јесте држава, да би се могло рећи каква она треба да буде, чувајући своју суштину, али усавршавајући је, рационализирајући је. Тражећи суштину државе, Тасић одбацује класну теорију о држави, јер сматра да није коначно доказано да је држава увек била класна, а још мање да ће то увек бити, и државу схвата као развијену друштвену организацију у којој се разликују властодршци од оних којима се влада, и која се држи на једној релативној равнотежи између властодржаца и поданика. Ова равнотежа, међутим, не искључује да држава буде и класна. Али главну функцију државе Тасић схвата као правну функцију, тј. она ствара и примењује право, и по томе постоји истоветност државе и права. Но, та истоветност не значи да је за право битно државна принуда. За њега је, напротив, битна организација, насупрот моралу. Поред правне, држава увек врши и војничку функцију. Право Тасић схвата као кристализирану јединствену друштвену свест, насупрот моралу који може не бити јединствен.

Тасић уочава да савремена држава добија све више функција и један од узрока томе види у притиску радничке класе. Он утврђује да се држава социјализира по нужди, да се мора све више социјализирати. Он увиђа постојање класне борбе и сматра да је држава настала углавном или борбом класа или борбом племена. Сматра да је садашња држава по својој суштини класна и да је њен спас у социјализирању. Али ово социјализирање он везује за ред — држава је пре свега установа која гарантује ред, а да би га могла гарантовати, она треба да штити опште интересе. И кад социјализам буде уништио класе, држава ће му, по Тасићу, бити још потребнија, јер ће бити још потребнија централизација. Тада ће се уништити само класна држава. „Историјски закон је, каже Тасић, да побеђује онај који највише ради за културу, ко одржава својим напором друштвени живот. Данас су то сви људи који живе од свога рада. Спровести принцип рада — то је задатак државе“. Тако ће се држава приближити свом идеалу, узвисити се. А „ако не може да створи сама себе вишом, створиће је друштво одоздо“, каже Тасић. „Идеална држава ће бити држава у којој ће ови бити истовремено власници и поданици, у којој ће се поклопити држава и друштво“. „Идеални момент у развиту овакве државе би био момент кад би она постала само центар споразума и кад не би била више потребна никаква принуда“. Тасић јасно увиђа да је држава потребна ради класне борбе. „Данас је она и буржоазији потребна више него иначе: као оруђе класне борбе. Данас воде огорчену

борбу две класе око државе. И тако држава данас има пуно вредности“.

То су резултати његове докторске расправе, која је штампана само у изводу и једним делом, што је штета. Очеvidно је да се Тасић и овде служи социолошким методом, иако главни нагласак ставља на правну страну државе. Његове анализе су веома значајне и оне се умногоме поклапају с нашим данашњим гледиштима. Тасић је дошао до закључка да држава има да изгуби своју принуду кад нестане класне борбе. Ипак, пошто у држави и праву сматра битним елементом организацију а не принуду, Тасић сматра да и у бескласном друштву постоји држава јер постоји организација. За нас је очито да је Тасић недовољно оценио значај принуде и класне борбе која доводи до ње. Услед тога је и данашњој држави и данашњем праву сувише придавао елемената које тек општедруштвена бескласна организација треба да добије у будућем, комунистичком друштву. Зато је сувише наглашавао значај општедруштвене свести и општедруштвених интереса које и данашња држава и право штите.

Но, независно од тога што се данас с Тасићем не можемо потпуно сложити, ипак је тачно да је Тасић дошао веома близу до марксистичког схватања државе и права. И он је сматрао да рад треба да буде основа друштва и државе.

Ове своје главне идеје о држави и праву Тасић је касније само продубљивао и свестраније обрађивао, нарочито се користећи социологијом, пре свега француском, али их никад није у основи мењао. Може се рећи да је касније ове више подвучио моралне и идеалне елементе у држави и праву, све више наглашујући солидарност и јединство друштвене свести (у смислу диркемовске социологије и Дигијеве теорије државе и права) као њихову друштвену подлогу.

Друго Тасићево дело, *Одговорност државе по принципу једнакости терета*, значајно је нарочито по томе што је Тасић овде први пут имао могућности да једно релативно уско питање обради на свестран начин. Ово дело ће у нашој правној књижевности остати као узор како треба обрађивати позитивно право, како треба схватити правну догматику у пракси. Пре свега, изванредан правнички смисао за откривање безбројног мноштва најфинијих правних проблема. У овом погледу с Тасићем се код нас може мерити једино Перић, који је остао несумњиво најпотпунији правник наш до данас. Тасић је овим делом показао да га је достигао у том погледу. Али битно ново што Тасић уноси јесте социолошки метод. Ниједан правни проблем, маколико он изгледао чисто правнодогматски и формалнолошки, не може да се реши искључиво овим средствима — увек се мора погледати у друштво и тражити друштвени смисао и улога прописа, пропис се мора схватити као средство за остварење одговарајућих друштвених циљева, вредности: правде, реда, мира, једнакости грађана, слободе људи. Овде је Тасић сушта суп-

ротност према Перићу, и целој нашој дотадањој догматичкој школи. Мада је сам подвлачио да Перић у својим догматичким радовима употребљава и социолошки метод, и наводио за то примере, нарочито из Перићева *Задружног права*, тог ремек-дела нашег догматског метода, ипак је Тасић потпуно свестан да радикално кида с догматизмом и да његов социолошки метод значи нешто ново за нас. И док је у свом *Оправдању државе* углавном изградио свој основни теориски став о појму државе и права, дотле је у *Одговорности државе* Тасић поставио темељ за другу битну страну свог научног рада на праву — за схватање тумачења права као стваралачке делатности правника, који доставује пропис прилагођавајући га вечно покретном друштвеном животу. Тасић је овде засновао свој поглед на право као динамичку и комплексну појаву, при чијој примени се мора одбацити сваки формализам и догматизам, сваки аутоматизам и шематизам, где примењивач треба да слуша живо срце друштва и да ствара. Ако се с његовим основним теориским ставом у погледу суштине државе и права и не можемо у потпуности сложити, Тасићев став о тумачењу и примени позитивног права можемо потпуно прихватити. Ни данас ми не можемо ништа боље наћи и остаје нам само да Тасићеве идеје до краја доследно развијемо и применимо у пракси. Ова страна Тасићева рада остаће трајна тековина наше науке, јер се њом заснива уствари модеран правнички метод. Отуд можда још већи значај Ђорђа Тасића за нашу правну праксу но за правну теорију, макако то парадоксално изгледало, јер уствари ту нема парадокса, пошто се вредност сваке праве теорије потврђује управо у пракси, а и Тасићевом значају за праксу подлога је управо висок теориски домет у изучавању проблема тумачења и примене права.

Тасићев *Увод у правне науке* био је у своје време једнодушно поздрављен као наше најбоље дело те врсте. То је несумњиво и до данас остао. Већ сазрео научник, Тасић је, нарочито у његовом првом издању, успео да сажето изнесе ретко богатство својих идеја о свим питањима која се обрађују, и да тако мајсторски синтетизује филозофски, правни и социолошки метод, историјски развој и позитивноправно стање, значај друштва за право и вредност појединца као циља права, објективне и субјективне елементе права, стварност и идеале, којима право подједнако служи — да то изазива искрено дивљење код сваког познаваоца. У свој тој синтези разноврсних елемената дело има камено јединство савршене скулптуре и доказује да синтеза није никаква еклектика већ проживљено јединство човека који је живео са својим делом и за њега. У другом и трећем издању Тасић се трудио да дело ослободи нарочито филозофије и претераног продубљивања проблема, како би га учинио што приступачнијим студентима, и у томе је умногоме и успео. Али, и тако олакшано, оно читаоцу дарује огромно богатство.

Тасић се увек страсно интересовао за проблеме међународних односа и међународног права, што је и разумљиво ако се зна да је основна његова црта била хуманост и љубав за човека. Тасића је

ужасавао рат и он је у знатној мери идеалистички замишљао да се међународно право може тако усавршити да се рат спречи. Као друштвену основу тог усавршавања, и овде је видео општечовечанску друштвену свест. То је, уосталом, излазило и из његовог општег схватања права, па је у постојању међународног права лишеног организоване принуде као санкције Тасић налазио и потврду свог схватања права као израза опште свести. Све ове идеје Тасић је изнео у својим предавањима на Хашкој академији међународног права, *Conscience juridique internationale*. Тасић је овде јасно истакао све већу, нарочито економску повезаност савременог човечанства, али и чињенице које га разједињавају, а пре свега разлику између богатих и сиромашних народа, империјализам, ратничке идеологије, национализам итд. Упркос тога, рат је по Тасићу превазиђен као средство уређивања међународних односа. Међународни мир и међународно право, као његово средство, могу се остварити на основу међународне солидарности, која објективно постоји и која све више доводи до стварања заједничке међународне свести.

И ово Тасићево дело обилује идејама и чињеницама и очитује његову хуманост и идеализам. Иако су Тасићеве идеје биле нереалне кад су изложене, уочи најстрашнијег рата у историји, у коме је и сам имао да дâ живот за свој идеал, ипак се не може порећи да су оне данас реалније и да, у сваком случају, будућност мора доказати њихову реалност, јер иначе — будућности уопште и неће бити за човека.

У опромном низу чланака Ђорђа Тасића, који обухватају широко поље разноврсних проблема, од чисто филозофских и друштвених до чисто правних, нарочито се издвајају по својој важности три групе чланака.

Прву и најбројнију чине чланци који се тичу општег појма државе и права, у којима Тасић разрађује разне видове ових појава, дајући тако богато развијену њихову слику. Овде се истичу чланци „Да ли држава може чинити противправне радње“, о правном лицу, о подели државних функција, о народној суверености (све у љубљанском *Zborniku znanstvenih razprav*); о субјективном праву, (*Slovenski pravnik*); о начелу једнакости грађана пред законом, низ чланака о дискреционој оцени, „Модерни релативизам и проблем природног права“, „Дискусија о нормативним и индикативним наукама“ (*Архив за правне и друштвене науке*); „Il diritto positivo come valore e il diritto naturale“ (*Rivista internazionale di filosofia del diritto*); „Droit et Etat“ (*Archives de philosophie du droit*); „Les sources du droit positif“ (*Annuaire de l'Institut international de philosophie du droit et de sociologie juridique*), „Justice, intérêt général et paix sociale“ (исти *Annuaire*); „L'idée du droit social“ (*Revue internationale de la théorie du droit*); „Ein jugoslawisches Werk über Staat“ (*Zeitschrift für öffentliches Recht*) итд., итд.

Другу групу његових чланака чине они чланци који размаatraју најважније савремене правне теорије — солидаристичку Дигијеву и нормативистичку Келзенову. Тасић је као ретко ко увиђао



велики значај обеју ових теорија и низ позитивних елемената које оне обе имају. Свестран и синтетичан дух, он није могао бити искључиво за једну а против друге теорије. Он је у свом делу заиста извршио успелу органску синтезу обеју теорија, надовезујући на њих и позитивне резултате природноправне теорије. Но, најважније је да је Тасић између Келзена и Дигија налазио не само разлике, као други, већ и сличности, па и истоветности. Зато је с гледишта европске науке један од најзначајнијих његових резултата управо дубока анализа Дигијеве и Келзенове теорије и утврђивање њихове основне сличности, која је изишла из друштвене подлоге на којој су настале — демократског европског друштва. Поред низа других ситнијих чланака, од којих су многи објављени у нашим часописима, најважнији Тасићев рад у овом правцу претставља његова права мала монографија од преко шездесет страна: „Le réalisme et normativisme dans la science juridique“ (*Revue internationale de la théorie du droit*).

Најзад, трећа најважнија група мањих радова тиче се тумачења закона. У низу чланака, као и приказа и ситнијих прилога о случајевима из праксе, Тасић је свестрано обрадио питање тумачења, једно од најважнијих које га је интересовало. И у овој области он је умео да синтетизује најважније резултате до којих је дошла савремена наука о тумачењу и да их обогати новим идејама, развијајући теорију тумачења до једног од најважнијих елемената теорије права. Тасић је и овде јасно показао како је све у праву повезано с целином и са друштвом и како се проблем тумачења може успешно решити само посматран у таквој целовитости.

IV. Тасићев значај за нашу социологију је пре свега значај пионира, онога који организује, потстиче, буди љубав и интерес за социологију. Тасић је први који организује систематски рад на социологији у оквиру Друштва за социологију и друштвене науке, које је он основао у Београду 1935 и којим је руководио до краја рада тог друштва, а чије традиције наставља и наше данашње Друштво за социологију. Тасић је први организовао, иако у скромним размерама, истраживачки рад на терену у екипама састављеним од разних стручњака из области друштвених, па и сродних природних наука. Тасић је уредио и издао прву публикацију из области социологије код нас, *Социолошки преглед*, која је, и по данашњим мерилима цењена, а посебно кад се узме у обзир скромност средстава којима се располагало, публикација велике, европске вредности, и која се могла издати само захваљујући огромној љубави и напорима које је Тасић са својим сарадницима уложио.

На основу свега тога Тасић се може сматрати оснивачем једне социолошке школе, која, нажалост, није могла да се развије даље од самог почетка, али која је и као таква дала резултате вредне пажње и посејала семе за будућу нашу богату социолошку жетву. Но, Тасић је, и све више, и непосредно радио на социологији, пре

свега на теориској социологији, у вези са својим теориским радом на праву. Тасићева еволуција види се у том погледу и у еволуцији социолошког друштва, које је најпре основано као Друштво за правну филозофију и друштвене науке, а после прерасло у Друштво за социологију и друштвене науке.

У самом *Социолошком прегледу* Тасић је објавио два чланка из теориске социологије: „Философија и социологија“ и „Социологија и акција“. Но, важно је истаћи Тасићев досад код нас јединствен напор да наше најистакнутије научнике из области друштвених наука испита с гледишта социологије, тј. да види шта њихови резултати значе с гледишта савремене социологије. Тако је Тасић написао опширну студију у којој је претресао рад Вука Караџића, Светозара Марковића, Боже Кнежевића, Јована Цвијића, Слободана Јовановића и Тихомира Ђорђевића. Овај Тасићев рад је веома значајан за оцену нашег културног наслеђа и за правилно заснивање наше сопствене социологије, и он мора бити савесно настављен и довршен. Поред тога, у истој публикацији Тасић је објавио и низ приказа социолошких дела наших и страних: Тасић је сам приказао, на свој дубок, студиозан начин, око шездесет наших и десетак страних публикација. Уз то је он организовао и приказ око осамдесет других наших и страних публикација из ове области — све скупа, у *Социолошком прегледу* је приказано 150 публикација — посао достојан напора целог једног института!

Поред радова у *Социолошком прегледу* Тасић је из области социологије објавио и низ других радова. Тако је, на пример, писао о регионализму и економском регионализму, специјално у Француској (*Архив*), о противречности пацифизма, о социјалној идеологији Антуана Радифа и о низу других конкретних наших друштвених проблема. У иностраним часописима објавио је „Le problème de l'équilibre social" (*Revue internationale de sociologie*), „Duguit et les sociologues positivistes" (*Revue internationale de la théorie du droit*), „L' idée du droit social" (исти часопис), итд. Но, и у свим радовима из уже области права Тасић је додиривао многобројна социолошка питања и каткад их широко разрађивао. Таква су нарочито два и иначе веома значајна његова рада: прикази Платона и Макијавелија Слободана Јовановића (*Архив*). Оба носе претежно социолошки карактер. У њима Тасић веома префињено анализира састав и кретање друштва, улогу идеолошких чинилаца у томе, значај личности и колектива итд.

Тасићево схватање друштва и социологије карактерише се, исто као и остала његова схватања, тежњом за потпуним обухватањем проблема, за урачунавањем свих многобројних елемената, синтетичним погледом на проблем, који је далеко од еклектизма, иако тежи да обухвати све. Тасић је признавао одлучујући значај материјалних елемената, али је особито подвлачио значај моралног чиниоца, активности слободног и свесног човека и друштва, важност солидарности и нужност напретка. Тасић је особито подвлачио ди-

намичност друштва, његово вечито кретање. У вези с тим, иако је тежио измирењу супротности и успостављању мира, Тасић је савим реално увиђао све противречности и сукобе који раздиру друштво и меланхолично је, на истовремено научан и поетски начин, признао у последњој реченици свог трећег издања *Увода у право* (једној од последњих својих публикација): „Потпуна хармонија можда се никад не може постићи, јер таква није можда од овога света”. Иако је у социологији усвајао основне идеје диркемовске школе, која је тада свакако била најзначајнија социолошка школа на свету, ипак је увиђао и њене слабости и покушавао да их реши оригиналним путем, усвајајући нарочито Гурвичеву критику Диркемовог схватања колективне свести, али запажајући и Гурвичеве слабости. Иако није дао систематско дело из социологије, Тасић је у бројним радовима поставио широку основу свог социолошког схватања и згодним одабирањем текстова можда би се могла направити једна безмало систематска социологија како ју је Тасић обрадио, бар у њеним основним проблемима.

V. Из свега излази да су Тасићеви главни доприноси нашој науци у следећем:

Тасић је пре свега нашу филозофију, социологију и теорију државе и права подигао на савремену европску висину и у њој дао резултате који су и у Европи запажени. У Тасићево доба ове научне области биле су високо развијене и у пуном процвату. Тасић је изванредно добро познавао савремено стање науке, критички га оцењивао, прерађивао и нашу науку држао на висини савремене науке у свету. Наша наука је у овим областима престала бити провинцијског карактера. Динамичан и човекољубив какав је био, огромно помажући млађе талентоване људе, Тасић је створио целу једну запажену плејаду млађих људи који су се одали овим гранама науке и били запажени и у иностранству, нарочито у Француској, где су највише радили.

Тасић је, затим, у нашу правну науку уопште коначно увео социолошки метод — једини којим се заиста може потпуно обухватити сва комплексна и сложена проблематика права. Иако се не морамо потпуно сложити с начином употребе тог метода код њега, ни са свим резултатима које је он његовом применом добио, иако је и пре њега било претходника у употреби социолошког метода, ипак се не може порећи да је коначна победа овог метода код нас везана за Тасићево име. Ова тековина претстављала је солидан темељ за релативно лако и успешно касније оријентисање наше правне науке у правцу историског материјализма као метода.

Тасићев највећи конкретни допринос у разradi једног проблема, и поред изванредних резултата које је постигао у многобројним областима којима га је привлачио његов широк интерес, несумњиво лежи у области тумачења права. То је једно од питања с којима је Тасић највише живео и у која је најдубље ушао. Широк

начин на који је он схватио проблем тумачења значи допринос не само нашој већ и светској науци. Веома плодан утицај који је овакво Тасићево схватање вршило и треба да врши на праксу убудуће од историског је значаја за нашу праксу, јер доприноси њеном уздицању из прилично догматског и занатског стања у коме се она налазила, па се и сад још у знатној мери налази. Тасић је један од најистакнутијих претставника схватања да правник није никакав уски стручњак само већ пре свега друштвени радник.

Тасић је оснивач наше савремене социолошке школе и иницијатор конкретног емпириског социолошког истраживања. Иако га је рат спречио да потпуније развије овај социолошки покрет код нас, ипак су његове заслуге за стварање наше социолошке традиције и за данашње усмеравање наше социологије ка нашем конкретном друштвеном животу несумњиво велике.

Најзад, иако не сачињавају непосредно научне заслуге, у тесној и нераздвојној вези с науком стоје и Тасићеве заслуге у погледу боље организације наставе и научног рада на нашем Правном факултету, где је Тасић био средишна личност групе напредних наставника, која је знатно унапредила факултет, у погледу дубљег утицаја правника на друштвени живот и јавност, у погледу подизања на већу висину наших правничких часописа, а посебно *Архива за правне и друштвене науке*, чији је последњи уредник пре рата био и, уопште, Тасић има велике заслуге и као публициста и јавни и друштвени радник. Свим тим питањима Тасић је прилазио са савешћу и огромним знањем једног аутентичног научног ствараоца и с љубављу и заносом, страственошћу и преданошћу једног правог човекољупца, коме је допринос људској срећи једини основ личне среће.

Ако се Тасић упореди са својим савременицима који су код нас радили у истим областима у којима и он, мора се рећи да их он јасно превазилази не само по обиму дела већ пре свега по јачини оригиналности и богатству мисли: Тасић је много снажнији оригиналан стваралац.

Тако се потврђује основна оцена научног дела Ђорђа Тасића: то је највеће дело из своје области у нас, од значаја и за европску науку.

Др. Рад. Д. Лукић

## ОВЛАШЋЕЊА ОРГАНА ПРЕДУЗЕЋА

1. — Садржај овлашћења радничког савета и управног одбора предузећа, те директора предузећа показује да се она битно разликују. Једну врсту претстављају овлашћења радничког савета и управног одбора, а другу овлашћења директора предузећа.

Начелне одредбе о овлашћењима радничког савета, управног одбора и директора предузећа садржане су у основном закону о